

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Східно-регіональний відділ Центру пам'яткознавства
НАН України та УТОПІК

VII Луньовські читання

Музейний колектив і його проблеми

Матеріали науково-практичного семінару

24 березня 2016 року

УДК 94(477): 069.1 (063)
ББК 79. 1 (4 Укр) я 431
Л 84

Редакційна колегія: С. І. Посохов (редактор), Н. С. Вербук, О. Й. Денисенко, В. Ю. Іващенко, С. М. Куделко, П. П. Луньов, О. Г. Павлова (секретар).

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 17 лютого 2017 р.)*

Рецензент: канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН
України Р. В. Маньковська.

*На обкладинці використано портрет А. Ф. Луньова (авт. Н. С. Вербук).
При оформленні шмуцтитулів використані твори О. Г. Верейського.*

Л 84 VII Луньовські читання. Музейний колектив і його проблеми.
Матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 року / Укл.
О. Г. Павлова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 192 с.

ISBN 978-966-285-389-6

Матеріали збірника присвячені проблемам сучасного музеєзнавства. Автори статей діляться досвідом пошуків і використання нових підходів та інтерактивних методів для вирішення проблем організації музейного простору, поліпшення кадрового складу, виконання комунікативних та інших музейних проєктів.

Учасники семінару звертають увагу на необхідність об'єднання зусиль музеїв, роль інтернет-комунікацій у справі взаємодії музейників, подальші перспективи розвитку музеїв різного профілю.

Збірник призначений для музеєзнавців, мистецтвознавців, краєзнавців, всіх, хто цікавиться історією і теорією музейної справи.

УДК 94(477): 069.1 (063)
ББК 79. 1 (4 Укр) я 431

ISBN 978-966-285-389-6

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017
© Автори, 2017
© Проценко М. В., макет обкладинки, 2017

Актуалізація проблеми експонування народного глиняного посуду в сучасних музеях Харківщини

Глиняний посуд є однією з найбільш численних одиниць зберігання в більшості краєзнавчих, історичних та музеїв декоративно-прикладного мистецтва України. Оскільки він широко використовувався в побуті місцевих мешканців з доби неоліту, мав різноманітні форми, розміри, орнаменти – тому й представляє широку сферу народної побутової, обрядової та художньої культури. Харківщина – не виняток. Наявність значних покладів гончарних глин, проходження по цій території важливих комунікаційних та торгівельних шляхів і, відповідно, широкої сфери збуту, спричинило виникнення в регіоні кількох великих гончарних осередків. Зокрема, в ХІХ – на початку ХХ століття такими були Нова Водолага, Валки, Ізюм, хутір Гаврилівка та слобода Горохуватка [1]. Виготовляли гончарний посуд і в місті Харків. Окрім того, на Харківщині впродовж кінця ХІХ–ХХ століть розповсюджувалася продукція великих гончарних центрів сусідніх регіонів. Зокрема, Полтавщини. Відповідно, у фондів колекціях більшості музейних закладів Харківської області зберігається значна кількість різного за датуванням і походженням глиняного посуду. Частина з якого – експонується. Доводиться спостерігати, що його представлення в експозиціях не завжди науково обгрунтоване, атрибуції часом не точні. Будь-яка музейна експозиція має базуватися на наукових матеріалах.

Значний інтерес науковців, і не тільки, викликає посуд у природному для нього середовищі: в хатах біля печей і на припічках, на полицях, мисниках, лавах і під ними. Нині традиції використання глиняного посуду в культурі харчування українців забулися, відтак широкий загал має змогу ознайомитися з його вжитковою функцією на старих зображеннях (картини, фото), у кіно, в музейній експозиції. Остання, на нашу думку, найбільш реалістичну ілюструє

нашу минувшину. Глиняний посуд у часи його використання окрім повсякдення, застосовувався для здійснення обрядів під час календарних, релігійних та родинних свят. Цей посуд відрізняється від буденного часом і способом використання, в деяких випадках – формами, декором чи окремими його елементами. Іноді це дуже цікаві і незвичні для споглядання вироби, що неодмінно викликають питання «що це»? Але обрядовий глиняний посуд донині не став виокремленим об'єктом музейних експозицій. Тобто таким, який дійсно привертає увагу глядача і зумовлює наступний діалог з музейним співробітником. Це зумовлено тим, що по-перше, як елемент традиційно-побутової культури українців, він не вивчався окремо від неї. По-друге, обрядовий глиняний посуд як музейний предмет досі не відносять (на мою думку, не заслужено) до групи «унікальних експонатів». Цьому головною причиною є нерозуміння музейниками-експозиціонерами (принаймні, більшістю) значущості таких виробів не лише в експозиції, але і в фондових колекціях загалом. Це в свою чергу пов'язано з тим, що в другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття, під час потрапляння посудин до музеїв, досить часто не зазначалося їхнє функціональне призначення у відповідній документації. До того ж, донині збереглася лише частина інвентарних книг українських музеїв, зокрема історичного в Харкові, що велися до 1941 року. З 1950-х років, часу початку нових активних поповнень колекцій кераміки, обрядового посуду виготовлялося з кожним роком менше. А той, що «імітував» обрядовий (наприклад, куманці, зооморфні, орнітоморфні та антропоморфні вироби), втратив обрядову функцію.

Атрибуція глиняних виробів, зокрема, народного гончарного посуду, – складна справа, яка вимагає від музейника-науковця значних зусиль і спеціальних знань. До сьогодні основним методом атрибутування виробів з музейних колекцій є застосовуваний метод знаходження аналогій в науковій літературі. Відомо, що в багатьох публікаціях, присвячених українському народному мистецтву, подано неточні, а іноді й помилкові дані [3, с. 234]. Дасться взнаки й брак опублікованих зображень у працях 1880–1930-х років,

присвячених гончарству Харківщини. Варто відзначити лише одну публікацію науково-популярного характеру Серафими Одинцової «Гончарство Ізюмщини» (1930), в якій наведено графічні зображення посуду, виготовленого в м. Ізюм наприкінці 1920-х років [2]. До того ж, окремі вироби можна атрибутувати, аналізуючи описи в тогочасних публікаціях. Внаслідок подібного симбіозу нам вдалося виокремити в Харківському історичному музеї імені Миколи Сумцова унікальну обрядову посудину – «рюмки-трійчатки», а також кілька глиняних мисок [4, 5]. Наведу приклад опису слобожанської обрядової унікальної глиняної посудини «рюмок-трійчаток», який може бути використаний як підпис в експозиції: Автор невідомий. «Рюмки-трійчатки». Глина, гончарний круг, ліплення, проколювання, полива, 10 x 8,5 см. Охтирський (?) / Куп'янський(?) повіт Харківщина. 1880-ті роки. Харківський історичний музей імені Миколи Сумцова, інв. № КС-503.

Сучасність з її інформатизацією та технічним забезпеченням надає значні можливості для кращого атрибутування, а значить, ширшого представлення глиняного посуду в музеях Харківщини. Цьому сприятиме й пошук зв'язків міжмузейної комунікації. Районні музеї гончарних осередків мають певну кількість виготовленого місцевими гончарями посуду. Співробітники обласного історичного музею мають доступ до значно ширшого кола наукових публікацій. Взаємообмін інформацією шляхом міжособистісного спілкування, а також через проведення спеціалізованих конференцій, семінарів, круглих столів і тренінгів може стати ефективним засобом підвищення кваліфікації кожного музейника-науковця, дозволить зробити крок до поповнення кількості досконало атрибутованих глиняних виробів. Оскільки в сьогоденні глиняний посуд – це здебільшого музейна річ, наголосимо на тому, що нині існують проблеми не лише музейного атрибутування, але й експонування глиняного посуду, як вжиткового, так і посуду ритуального призначення.

Примітки

1. Метка Л. Гончарство Слобідської України в другій половині XIX – першій половині XX століття / Метка Людмила. – Полтава: ТОВ: «АСМІ», 2011. – 240 с. (Українські керамологічні студії; вип.2).
2. Одинцова С. Гончарство Ізюмщини/ С. Одинцова // Альманах «Ізюмщина». – Ізюм, Вид. Ізюмського краєзнавчого музею, 2008. – Вин. 2. – С. 76–80.
3. Щербань А. Атрибуція куманця (мистецтвознавчий ляпсус) / Щербань Анатолій // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007: Атрибуція кераміки в Україні / За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2011. – Кн. III. – Т. 2. – С. 234–238.
4. Щербань О. Унікальна слобідська весільна глиняна посудина – «рюмки-трійчатки» / Олена Щербань // Народознавчі зошити. – 2015. – № 4 (124). – С. 984–987.
5. Щербань О. Проблеми експонування обрядового глиняного посуду в сучасній музейній практиці / Олена Щербань // Жовківські читання 2015: Збірник статей третьої наукової конференції «Музей в сучасному світі» / Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Г. Возницького / Упорядники С. Каськун, М. Скіра. – Львів: РАСТР-7, 2015. – С. 39–41.